

MED KNJIGAMI

JUŠ KOZAK, PAVLIHOVA KRONIKA. Avtobiografska beseda je bila Jušu Kozaku že vseskozi eden od bistvenih elementov njegovega izpovedovanja. Sledimo ji prav od *Sentpetra* mimo *Celice*, *Mask* in *Blodenj* do *Lesene žlice*. Pri taki literarni besedi pa niti ni najvažnejše, koliko ta skuša umetniško pretenzijo izraziti pisateljeva individualna doživetja, njegove lastne dvome in iskanja iz preteklih dni, marveč so zanjo mnogo pomembnejše objektivne družbene, kulturne ter druge prilike, ki skozi prizmo pisateljeve intelektualne osebnosti dobivajo v avtobiografskem tekstu neko zgodovinsko podobo.

Treba je priznati, da je Juš Kozak v najplodnejši dobi svojega javnega delovanja v veliki meri znal povezovati osebne spomine z vsemi tistimi družbenimi značilnostmi, ki so ustvarjale sliko njegove dobe. Kot pisatelj in publicist z izrednim poslušom za miselne in idejnopolične probleme svoje generacije je v svojih poglavitnih delih težil za tem, da razgrne pred bralcem kompleksno panoramo svojega časa in okolja, zavračajoč pri tem vse tisto, kar je preživeto, okorelo in primitivno, in trdno verujoč v končni cilj svojega pisateljskega prizadevanja — v svobodno, plemeniteno in prosvetljeno človeško osebnost.

Pravzaprav je razumljivo, da je Juš Kozak sredi svojega umetniškega in publicističnega udejstvovanja snoval takšna literarna dela, saj mu jih je narekovalo življenje samo, narekovala mu jih je tista težnja po presojanju in usmerjanju razmer, za katero bi lahko rekli, da je v zgodovini ustvarjala velike. Ta težnja je pri Kozaku najbolj prišla do izraza v njegovih *Maskah*, kar pa seveda ni slučaj, saj je ravno ob ustvarjanju tega teksta nemara tako kot nikdar poprej intuitivno občutil zagato, v katero je prihajalo človeštvo.

Prav tako pa je razumljivo, da se je Kozak v poznejših letih, ko je že odhajal iz pisateljske arene, močneje zaprl v kamro svojih osebnih spominov. In če njegovo zadnje delo z nekoliko nenavadnim naslovom *Pavlihova kronika*,* ki je spet nastalo iz očitne avtobiografske tendence, presojamo z vidika prejšnjega Kozakovega literarnega opusa in z vidika avtobiografskega romana, ki naj bi bil hkrati tudi družbeni roman, potem se pred nas postavlja razmerje med osebnim in splošnim oziroma vraščanje prvega v drugo kot glavni estetski problem te sicer prijetno pisane kronike.

Delo je pisano v tretji osebi. Študent Javor, za katerega ne more biti nobenega dvoma, da je to pisatelj sam, se na Dunaju seznani z idejami mlade južnoslovenske inteligence, nato v času prve svetovne vojne obleče vojaško suknjo ter doživlja strahote strelskih jarkov, dokler ni zaradi živčnih motenj odpuščen. Kronika njegovega doživljanja na Dunaju in v vojski je prepletena z nekoliko vsakdanjimi erotičnimi epizodami in pa z odsekanimi dialogi o sočasnih dogodkih in ljudeh ter o širših vprašanjih človekovega bivanja. Vsa Javorova dejanja in nehanja, njegova razmišljanja in dialogi izpričujejo človeka, ki mu mnoge bridke izkušnje ne morejo ubiti latentne vere v pozitivne človeške vrednote, čeprav kdaj pa kdaj pade tudi v skrajno pesimistično razpoloženje. V sebi nosi svoj svet, svet fantazije, pravičnosti in svobode, in iz njega ven se navzlic vojnim strahotam, ki jih mora tudi sam

* Juš Kozak, *Pavlihova kronika*, izdala Slovenska matica v Ljubljani 1964, opremila Adriana Bernik.

prenašati, pavlihovsky posmehuje norostim svojega časa. Pod vplivom vojnih dogodkov se Javorovemu na Dunaju pridobljenemu revolucionarnemu prepričanju čedalje bolj pridružuje odpor do vojnega ubijanja nasploh in tako se njegova revolucionarnost vedno bolj spušča iz fantazije in patetike na realnejša tla.

S tem da je pisatelj obremenil roman s precej natančno kroniko osebnega doživljanja, je posvetil manj pozornosti splošnejši podobi Javorovega časa. Razmere okrog prve svetovne vojne so v delu ob junakovi nekoliko patetični revolucionarnosti le medlo prikazane, prav tako ni dosti sledu o splošnem razpoloženju vojaških množic, predvsem Slovencev, ob takem silovitem zgodovinskem dogodku, kot je bila prva svetovna vojna. Takšna ali podobna tematska razširitev bi bila romanu samo v korist, razen tega pa bi bila v tem primeru tudi Javorova revolucionarnost bolj dokumentirana oziroma bolj zgodovinsko utemeljena, ker bi organsko rasla iz razmer. Noben boj za spremembo političnozgodovinskih dejstev ali za počlovečenje obstoječe družbe ni v literaturi prepričljivo podan, če ni dovolj trdno impliciran v prilikah svojega časa in če je ta boj v prvi vrsti rezultat individualnega nagnjenja, ne pa v zadostni meri tudi rezultat časovnih potreb in razvojne nujnosti. Takó razširjeno avtobiografsko pisanje, ki zaobjema tudi natančnejšo analizo časa, pa je seveda za pisatelja že kar se da težka zahteva in je zanj potreben velik intelektualni napor, kakršnega od ostarelega pisatelja že težko pričakujemo.

Zaradi te izoliranosti, poduhovljenosti in apriornega navduševanja za nove, prevratne ideje visi Javorova revolucionarnost iz dunajskih let v zraku in tako v vsej nadaljnji kroniki njena rast izgublja svoj zalet ter se umirja ob fantovih privatnih težavah, čeprav po drugi plati dobiva bolj človeško in konkretnjšo osnovo. Postaja bolj naravna, a tudi manj izredna, prav tako kakor so tudi Javorove erotične dogodivščine nekaj takega kot spomini na normalne mladostne avanture. Videti je, kot da bi bila moč avtorjevih spominov na grozote v strelskih jarkih — in prav v tem je stržen in višek romana — potisnila vse druge elemente človekovega doživljajskega sveta na raven ne bistvene povprečnosti.

Jasno pa je, da je Juš Kozak to svoje zadnje delo koncipiral takšno, kakršno se nam pokaže na koncu: brez širših zgodovinskih razsežnosti in brez močnejšega psihološkega poglobljanja. A tudi takšno, kakršno je, pomeni novo sliko slovenskega frontnega vojaka v jarkih prve svetovne vojne in naravni zaključek Kozakovega literarnega opusa.

Jože Šifrer

MIRIAM STEINER, VOJAK Z ZLATIMI GUMBI. V nasprotju z dosedanjimi avtorji, ki v zbirki Pota mladih obravnavajo trenutno notranje počutje mladega človeka in najraje z dnevniško obarvanimi zapisi sledijo razvoju lastne osebnosti v dozorevajočih letih, nam je Miriam Steiner v noveli *Vojak z zlatimi gumbi* predstavila snov, ki je mlademu rodu odmaknjena iz območja neposrednega doživljanja, snov, ki jo mladi sprejemajo kot grozljivo legendo — čas surove okupacije. Vsi vemo, da je obdobje druge svetovne vojne v naši književnosti še vse premalo obdelano in je zato vsak nov poskus razveseljiv, zlasti če gre za poskus predstavnikov mlajših generacij, ki utegnejo prinesiti v to snov marsikaj novega in izvirnega.